ועל ידי שלשה בני קרח ירמיה כתב ספרו וספר מלכים וקינות חזקיה וסיעתו כתבו (ימש"ק סימן) ישעיה משלי שיר השירים וקהלת אנשי כנסת הגדולה כתבו (קנד"ג סימן) יחזקאל ושנים עשר דניאל ומגילת אסתר עזרא כתב ספרו ויחס של דברי הימים עד לו מסייעא ליה לרב דאמר רב יהודה אמר רב לא עלה עזרא מבבל עד שיחס עצמו ועלה ומאן אסקיה נחמיה בן חכליה אמר מר יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה תניא כמאן דאמר שמונה פסוקים שבתורה יהושע כתבן [א]דתני' [1]וימת שם משה עבד ה' אפשר משה [ב](מת) וכתב וימת שם משה אלא עד כאן כתב משה [°]מכאן ואילך כתב יהושע דברי ר"י ואמרי לה ר' נחמיה אמר לו ר"ש אפשר ס"ת חסר אות אחת וכתיב [2]לקוח את ספר התורה הזה אלא עד כאן הקב"ה אומר (א) ומשה אומר וכותב מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע כמו שנאמר להלן [3]ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו כמאן אולא הא דא"ר יהושע בר אבא אמר רב גידל אמר רב [*]שמונה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותן לימא [ג](ר"י היא) ודלא כר"ש אפילו תימא ר"ש הואיל ואשתנו אשתנו: יהושע כתב ספרו והכתיב [4]וימת יהושע בן נון עבד ה' דאסקיה אלעזר והכתיב [5]ואלעזר בן אהרן מת דאסקיה פנחס שמואל כתב ספרו והכתיב [6]ושמואל מת דאסקיה גד החוזה ונתן הנביא דוד כתב ספר תהלים על ידי עשרה זקנים וליחשוב נמי איתן האזרחי אמר רב איתן האזרחי זה הוא אברהם כתיב הכא [7]איתן האזרחי וכתיב התם [8]מי העיר ממזרח צדק [וגו'] [ד]קא חשיב משה וקא חשיב הימן והאמר רב הימן זה משה כתיב הכא הימן וכתיב התם [9]בכל ביתי נאמן הוא תרי הימן הוו משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב מסייעא ליה לר' לוי בר לחמא דא"ר לוי בר לחמא [ה]איוב בימי משה היה כתיב הכא [10]מי יתן אפוא ויכתבון מלי וכתיב התם [11]ובמה יודע אפוא ואימא בימי יצחק דכתיב [12]מי אפוא הוא הצד ציד ואימא בימי יעקב דכתיב [13]אם כן אפוא זאת עשו ואימא בימי יוסף דכתיב [14]איפה הם רועים לא ס"ד דכתיב מי יתן בספר ויוחקו ומשה הוא דאיקרי מחוקק דכתיב [15]וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון רבא אמר איוב בימי מרגלים היה כתיב הכא [16]איש היה בארץ עוץ איוב שמו וכתיב התם [17]היש בה עץ מי דמי הכא עוץ התם עץ הכי קאמר להו משה לישראל ישנו לאותו אדם ששנותיו ארוכות כעץ ומגין על דורו כעץ יתיב ההוא מרבנן קמיה דר' שמואל בר נחמני ויתיב וקאמר איוב לא היה ולא נברא אלא משל היה א"ל עליך אמר קרא איש היה בארץ עוץ איוב שמו אלא מעתה [18]ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה וגו' מי הוה אלא משל בעלמא הכא נמי משל בעלמא א"כ שמו ושם עירו למה רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרוייהו איוב מעולי גולה היה ובית מדרשו בטבריא היה מיתיבי ימי שנותיו של איוב משעה שנכנסו ישראל למצרים ועד שיצאו

אימא

חזקיה וסיעתו. בני דורו שהאריכו ימים אחריו: **כתבו ישעיה.** שהרגו מנשה[ו] ולא כתב ספרו שלא היו הנביאים כותבים ספריהן אלא לפני מותן: **משלי קהלת.** דכתיב בספר משלי (כה) אשר העתיקו אנשי חזקיה וגו' ועל שחזקיה גרם להן לעסוק בתורה כדאמרינן בחלק (סנהדרין דף צד:) נעץ חרב על פתח בית המדרש כו' נקרא הדבר על שמו: **אנשי כנסת הגדולה.** חגי זכריה ומלאכי זרובבל ומרדכי וחבריהם: **כתבו יחזקאל.** שנתנבא בגולה ואיני יודע למה לא כתבו יחזקאל בעצמו אם לא מפני שלא נתנה נבואה ליכתב בחוצה לארץ וכתבום אלו לאחר שבאו לארץ וכן ספר דניאל שהיה בגולה וכן מגילת אסתר ושנים עשר מתוך שהיו נבואותיהם קטנות לא כתבום הנביאים עצמם איש איש ספרו ובאו חגי זכריה ומלאכי וראו שרוח הקדש מסתלקת שהיו הם נביאים אחרונים ועמדו וכתבו נבואותיהם וצרפו נבואות קטנות עמם ועשאום ספר גדול שלא יאבדו מחמת קטנם: **עד לו.** עד שייחס עצמו: **מסייע לי' כו' עד שייחס עצמו.** שכתב דברי הימים עד שייחס בו את עצמו: **ומאן אסקיה.** מי סיימו: **תניא כמאן דאמר.** כלו[ז] הך דקתני לעיל [יד:] יהושע כתב ספרו ושמונה פסוקים שבתורה אתיא כי האי תנא דלקמיה דאמר נמי יהושע כתבן: **דתניא.** פלוגתא דתנאי בהאי וימת שם משה כו': **כמו שנאמר להלן כו'.** אכולה מילתא קאי דקאמר הקב"ה אומר ומשה כותב כמה שמצינו שהנביאים כותבים מפי רבם: **יחיד קורא אותן.** כלומר אין מפסיקין בהן: **לימא ר"י היא.** דאמר לא כתבם משה לפיכך נשתנו משאר התורה ודלא כר"ש: **הואיל ואשתנו.** לכתוב בדמע אשתנו: **ואימא יעקב כו'** לא גרסינן לה: ל"א (ב) גרסינן [למתניתא] דלעיל [יד:] במניינא דעשרה זקנים דקא חשיב אברהם ואיתן האזרחי ולא קא חשיב אסף דקסבר משלשה בני קרח הוא: **והא אמר רב כו'.** גבי ויחכם מכל האדם מאיתן האזרחי וגו' (מלכים ה יא) איתמר וכן הך דהימן זה משה אהימן דההוא קרא איתמר דכתיב ביה והימן וכלכל וגו' [דה"א ב]: **תרי הימן הוו.** משכיל להימן האזרחי [תהלים פח] הימן אחרינא הוה: **ששנותיו כעץ.** איוב שהאריך ימים רבים: **משל היה.** ללמוד ממנו תשובות למקטרגים[ח] על מדת הדין ושאין אדם נתפס על צערו: **איש היה.** אלמא הוה: **אלא מעשה ולרש אין כל וכו'.** וסיפיה דקרא ותהי לו [ט]לבת: **מי הוה.** משום דכתיב ותהי:

ועל ידי שלמה ועל ידי בני קרח. לפי הספרים דגרסי שלמה צ"ל דאסף הוה משלשה בני קרח והוא אביאסף ולספרים דל"ג שלמה לא הוי אסף אביאסף אלא אסף היה מן הלוים המשוררים וא"ת ולהגהו דלא גרסי ליה אמאי לא חשיב ליה הא כתיב (תהלים עב) לשלמה אלהים משפטיך וגו' וי"ל לדוד אמרו והתפלל על שלמה תדע דכתיב בסוף המזמור כלו תפלות דוד וא"ת לספרים דגרסי שלמה הכתיב כלו תפלות דוד וי"ל לפי שסיימו דוד והא דכתיב נמי שיר המעלות לשלמה דוד כמו כן אמרו דכל חמש עשרה מעלות דוד אמרן ויש ספרים דקא חשיב אברהם ואיתן האזרחי וגרים לקמן דקא חשיב אברהם וקא חשיב איתן והאמר רב איתן האזרחי הוא אברהם ומשני איתן האזרחי דקא חשיב הכא יעקב וקשה להאי גירסא דמנא לן דדוד כתב ספרו על ידי אברהם כיון דאיתן האזרחי לאו היינו אברהם: **ירמיה כתב ספרו וספר מלכים.** והא דלא כתב ישעיה דהיה קודם ירמיה ספר מלכים לפי שנהרג ולא היה בסוף מלכים ממנשה ואילך (לפי שנהרג) ואפילו ספרו לא כתב: **חזקיה וסיעתו** כתבו ישעיה. לפי שחזקיה גרם להם לעסוק בתורה נקרא הדבר על שמו אבל הוא לא כתבו שהרי מת קודם לישעיה דמנשה [י]בן בתו הרג לישעיה[כ]: **עד לו.** פירש ר"ח עד פסוק ולו אחים בני יהושפט (דה"ב כא) ומסייע לרב שייחס עצמו ועלה שייחוס עצמו כתב לפני זה הפסוק וקשה לפירושו דהל"ל עד ולו בוי"ו: **פ"ה דיחזקאל לא כתב ספרו לפי** שהיה בחוצה לארץ. וקשה [°]דהא ירמיה נמי בחוצה לארץ. היה שהלך למצרים ונתנבא שם כמה נבואות ולא מצינו שחזר יותר לארץ ישראל: **שמונה** פסוקים שבתורה. ה"ר משולם היה מצריך מכאן לקרות לאחד אותן ח' פסוקים שלא יקרא עמו שליח צבור ואין נראה לר"ת דהא כל התורה כולה נמי אחד קורא כדתנן במגילה (דף כא:) קראוה שנים יצאו ואמר בגמ' תנא מה שאין כן בתורה ואומר ר"ת [ל]דיחיד קורא בלא הפסקה שלא יקראו שנים זה ד' פסוקים וזה ד' ומה שנוהגים עתה לקרות שנים [בכל התורה] אומר ר"ת כדי שלא יתביישו מי שאינו יודע לקרות בעצמו כענין שמצינו במסכת ביכורים (פ"ג מ"ז) דתנן כל מי שיודע לקרות קורא בעצמו ושאינו יודע לקרות מקרין לפניו נמנעו מלהביא ביכורים התקינו שיהיו מקרין את מי שיודע לקרות ואת מי שאינו יודע לקרות והא דאמר בירושלמי במגילה רבי שמואל בר רב יצחק על לבי כנישתא וחזא חזנא דקאים וקורא ולא קאי בר איניש תחתיו א"ל אסור כשם שנתנה תורה על ידי סרסור כך אנו צריכין לנהוג בה על ידי סרסור אע"ג דמשמע שחזן עומד אצל הקורא לא שיקרא עמו אלא שיעמוד ויקרא אותם שיש להם לקרות כדי שתנתן תורה על ידי סרסור ועוד אומר ר"י דיכול להיות שקלא מסייע לו בנחת והא דמשמע במגילה שלא יקראו שנים היינו שניהם שוין בקול רם:

איוב לא היה ולא נברא. האי לא סבר כריש לקיש דאמר בב"ר[מ] איוב לא היה שבאו עליו יסורין ולא אמר הכתוב שבאו עליו להודיעך כחו של איוב שאילו באו עליו היה יכול לעמוד בהן דלאי סבר האי אמורא דלאיוב היה בעולם א"כ מאי קאמר שמו ושם עירו. למה טובא איצטריך לאשמועינן מי הוא אותו צדיק שהיה יכול לעמוד באותן יסורין:

בלעם

מסורת הש"ס

א) מנחות ל., ב) [שם ליתא חי], ג) [שם ליתא], ד) [ס"א ואימא יעקב דכתיב ביה ויזרח לו השמש ההוא מיבעי ליה שמש שבאה בעבורו זרחה בעבורו קא כו'], ה) [לעיל יד:], ו) [יבמות מט:], ז) [כלומר, רש"ם], ח) בס"א: למקטרגים, ט) כבת, י) [צ"ל בני וכ"א בס"י], כ) [כדאיתא יבמות מט:], ל) [כך איתא בתוס' דסכה ובמנחות ל. אבל במגילה כא: ד"ה תנא כתבו דבר זה בשם רש"י], מ) [סוף פ' וירא].

גליון הש"ס

גמרא מכאן ואילך כתב יהושע. עי' (מגילה) [מכות] דף יא ע"א: תוס' ד"ה א"ה בו' והא יהושע. עיין בתשובות נודע ביהודה מ"ת חא"ח סימן קו:

הגהות הב"ח

(א) גמ' עד כאן הקב"ה אומר ומשה כותב כצ"ל ותיבת אומר נמחק: (ב) רש"י ד"ה ל"א הכי גרסינן למתניתא וכו' בני קרח הוא, וגרסינן כאן קא חשיב אברהם וקא חשיב איתן והאמר רב כו' ומשני איתן האזרחי דקא חשיב הכא יעקב דכתיב ביה ויזרח לו השמש הס"ד:

מוסף רש"י

אפשר ס"ת חסר אות אחת. ומשה קורא לו ס"ת דכתיב לקוח את ספר התורה הזה (מנחות ל.). הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב. ומשה אומר אחריו כדי שלא יטעה וכותב (שם). ומשה כותב בדמע. ולא היה אומר אחריו מרוב צערו (שם). כמו שנאמר בו' מפיו יקרא אלי כו'. שלא היה אומר אחריו משום דקינות היו (שם). שמונה פסוקים שבתורה. מוימת שם משה. יחיד קורא אותן. אדם אחד קוראן ואין מפסיק בינתים כדי לעמוד אחר ולקרות (שם) שלא להפסיק בפטירתו של יסוד עולם (מחזור ויטרי סי' חיח). הואיל ואשתנו. דנכתב בדמע, אשתנו. משאר פסוקי דס"ת (שם).

רבינו גרשום

ליום השבת שנאמר בשביל אדם הראשון ועל ידי [י'] זקנים הני דקא חשיב א) לבר מאדם הראשון הוו י' והני י' כולהו קבוע בו מזמוריהן: וסיעתו. תלמידיו. וייחוס דברי הימים עד לו. כלומר הוא חשב היחס בדברי הימים מאדם הראשון עד עצמו: הואיל ואשתני. משאר תורה שהללו כתו' משה בדמע: אשתני. נמי משאר תורה דיחיד יקרא אותו ולא שנים. ולמאן דאמר יהושע כתבו להכי יחיד קורא אותו והיינו דלא כר' שמעון דאיהו אמר דמשה כתבו: תרי הימן הוו. בן בנו של שמואל: (עד שעשאה כסולת נקיה). רבא אתי לפיוטי למאן דאמר איוב בימי משה הוה. שדומה לעץ נקי מחטא: אלא משל היה. כמו שאמר שלמה יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים ולא שממש הוה: שיצאו. מכלל דבימי משה הוה ולא מעולי גולה: לעולם מעולי גולה

א) נראה דרבינו גרס גם וע"י שלמה וכמו שהובא בתוס' ולפיכך הוצרך לומר דקחשיב י' לבד מאדם הראשון:

עין משפט נר מצוה

קלא א מיי' פי"ג מהל' תפלה הלכה י ועיין בהשגות סמג עשין יט טוש"ע א"ח סי' קמא סעיף ז [וכרב אלפס פרק ד' דמגילה דף רע]:

תורה אור השלם

1 וימת שם משה עבד יי בארץ מואב על פי יי: דברים לד ה
2 לקח את ספר התורה הזה ושמתם אתו מצד ארון ברית יי אלהיכם והיה שם בך לעד: דברים לא כו
3 ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כתב על הספר בדיו: ירמיהו לו יח
4 ויהי אחרי הדברים האלה וימת יהושע בן נון עבד יי בן מאה ועשר שנים: יהושע כד כט
5 ואלעזר בן אהרן מת ויקברו אתו בגבעת פינחס בנו אשר נתן לו בהר אפרים: יהושע כד לג
6 ושמואל מת ויספדו לו כל ישראל ויקברהו ברמה ובעירו ושאול הסיר האבות ואת הידענים מהארץ: שמואל א כח ג
7 משכיל לאיתן האזרחי: תהלים פט א
8 מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו גוים ומלכים ירד יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו: ישעיהו מא ב
9 לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא: במדבר יב ז
10 מי יתן אפו ויכתבון מלי מי יתן בספר ויחקו: איוב יט כג
11 ובמה יודע אפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלוא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך מכל העם אשר על פני האדמה: שמות לג טז
12 ויחרד יצחק חרדה גדלה עד מאד ויאמר מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל בטרם תבוא ואברכהו גם ברוך יהיה: בראשית כז לג
13 ויאמר אלהם ישראל אביהם אם כן אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נכאת ולט בטנים ושקדים: בראשית מג יא
14 ויאמר את אחי אנכי מבקש הגידה נא לי איפה הם רעים: בראשית לז טז
15 וירא ראשית לו כי שם חלקת מחקק ספון ויתא ראשי עם צדקת יי עשה ומשפטיו עם ישראל: דברים לג כא
16 איש היה בארץ עוץ איוב שמו והיה האיש ההוא תם וישר וירא אלהים וסר מרע: איוב א א
17 ומה הארץ השמנה הוא אם רזה היש בה עץ אם אין והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ והימים ימי בכורי ענבים: במדבר יג כ
18 ולרש אין כל כי אם כבשה אחת קטנה אשר קנה ויחיה ותגדל עמו ועם בניו יחדו מפתו תאכל ומכסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו כבת: שמואל ב יב ג